

Maria Sjöberg

Kvinnans sociala underordning – en problematisk historia

Om makt, arv och giftermål i det äldre samhället¹

Inledning

År 1815 föreslogs en ny giftermålsbalk och i förslaget ingick att kvinnan skulle bli myndig vid 30 års ålder. Dessutom var det tänkt att den myndiga kvinnan skulle kunna gifta sig utan giftomannens samtycke. Nu blev det inte så. Högsta domstolen avstyrkte med följande motivering: ”erfarenheten ådagalagt, att i allmänhet kvinnan, ehuru i andra ämnen framkommen till stadga och urskillning, likväl saknar den världskänedom som erfordras för beslut af den vikt, att det afgör hennes välfärd för lifstiden, och Högsta domstolen har därför funnit, att giftomannavården för henne, ehuru myndig, bör fortfara.”² Både kvinnans omyndighet och giftomannainstitutet hölls sedan kvar ytterligare drygt femtio år.³

Till skillnad från mannen behövde alltså kvinnan giftomannens samtycke för sitt giftermål. Den ojämlika lagstiftningen, liksom motståndet mot reformen, stämde överens med en föreställning om kvinnor och män som gjorde åtskillnad på de bägge könen förståndsgåvor. Kanske uppfattningen om kvinnors ringa förmåga att fatta kloka beslut framkom allra tydligast hos den reformmotståndare som anmärkte att kvinnor lätt kunde råka ut för bedragare och lättsinniga älskare och denna risk var ”allt större, så länge ännu någon gnista af hopp om äktenskap kan finnas i ett kvinnligt hjerta.”⁴

Kvinnans omyndighet, och de legala befogenheter som hon därmed saknade, motsvarades av en samhällssyn på kvinnan och mannen, som fann det helt naturligt att mannen borde ansvara för kvinnan. Lagens bestämmelser var ett uttryck för denna uppfattning.

Diskussionen i anslutning till det avstyrkta lagförslaget, liksom giftomannarätten i sig, visar att giftermål inte var en enskild angelägenhet. Giftermål var en samhällsfråga. I det medeltida och tidigmoderna samhället framgick detta av giftermålens roll för arvsföljden, en roll som i lagen knöt ihop släkter – och även släkter till klasser! Giftermålens samhällsfunktion i det äldre samhället förutsatte dock att kvinnan saknade juridiska rättigheter.⁵

I det äldre samhället hade individerna begränsat handlingsutrymme. Nästan alla var, som Nancy Fraser och Linda Gordon påpekar, ’beroende’ av någon

annan. För de allra flesta – både kvinnor och män – var 'beroendet' liktydigt med att underordna sig en överhet.⁶ "Women's dependency in preindustrial society was similar in kind to that of subordinate men, only multiplied."⁷ Individernas 'beroende' framgick konkret av att det hushåll, det skrå, den släkt och det stånd de tillhörde bestämde ramarna för verksamheten.⁸ Kvinnornas högre grad av 'beroende' märktes av att hon saknade flera av de juridiska rättigheter som mannen hade. Inom såväl hushållet som släkten var kvinnan därmed formellt underordnad mannen.⁹ I praktiken följdes inte alltid lagens bokstav. På en del håll var det inte ovanligt att kvinnorna överträdde sina lagliga befogenheter. Likaså finns tecken som tyder på att när statsmakten under 1600-talets lopp växte i styrka, trängdes också kvinnorna undan, bort från det offentliga rum som exempelvis tinget utgjorde.¹⁰ Hur lagarna efterlevdes tycks alltså ha skiftat över tid och mellan orter. Men denna variation påverkade ändå inte lagstiftningen på något avgörande sätt. Fram till 1800-talets mitt, dess andra hälft, och i vissa fall ända in på 1900-talet, fanns nämligen de flesta av de ojämliga bestämmelserna kvar.

Lagstiftningen lämnar alltså ingen tvekan om att kvinnan var underordnad mannen. Samtidigt är det intressant och tankeväckande att förhållandena i praktiken inte strikt följde lagens bestämmelser. Hur ska underordningen uppfattas? Just skillnaden mellan det formella regelverket och det praktiska är ett skäl för Gudrun Andersson och Maria Ågren, som helt nyligen pläderat för det angelägna i att kvinnors egendomsförhållanden under tidigmodern tid undersöks närmare, att föreslå att den fortsatta forskningen komplicerar begreppet underordning genom att "diskutera dess räckvidd i praxis och om kvinnor själva upplevde sig som underordnade."¹¹ På så sätt kan vi, enligt Andersson och Ågren, få ökade insikter om genusrelationerna i olika samhällen, men även vid olika tidpunkter i ett och samma samhälle. En liknande tanke väcker socialantropologen Britt-Marie Thurén, då hon efterlyser nya begrepp som kan peka på maktförhållanden mellan kvinnor och män utan att ta något för givet på förhand.¹² Även Eva Österberg vill tona ned maktförhållandenas och underordningens betydelse. I sin senaste bok framhåller hon att den hierarkiska ordningen mellan könen i 1600-talets samhälle var tvetydig och Österberg vill hellre betona genusrelationerna som ömsesidiga och komplementära.¹³ Men en hierarkisk ordning utesluter varken ömsesidighet eller komplementaritet. Tvärtom, den hierarki mellan könen som var aktuell i det medeltida och tidigmoderna samhället förutsatte både ömsesidighet och komplementaritet, vilket kommer att framgå, och var på grund av detta mycket entydig – inte tvetydig!

Det förefaller alltså som om den omvärdering av kvinnans villkor i det äldre samhället, vilken forskningen inlett på sistone, finner det svårt att förena den i lagen formellt underordnade kvinnan med den kvinna som samtidigt kunde leva och arbeta under relativt drägliga förhållanden. Underordning är dock inte detsamma som förtryck och lidande; i det här fallet anger termen blott att kvinnans maktutövning och verksamhetsfält var begränsade jämfört med

mannens – och kvinnans befogenheter var alltid relaterade till den man kvinnan var närmast underordnad.

Kvinnans formella underordning var alltså en del av den samhälleliga maktstrukturen och detta faktum utgör en självklar utgångspunkt här.¹⁴ Jag vill dessutom hävda, vilket strax ska framgå, att just en strukturellt orienterad analys av den ojämlika lagstiftningen gör det möjligt att även förstå och förklara hur det kom sig att kvinnor ibland kunde överträda sina legala befogenheter. Underordningens innebörd behöver då analyseras närmare. Kan de frågor Andersson och Ågren vill diskutera ge vägledning? Låt oss exempelvis anta att vi finner en rad belägg för att kvinnor inte kände sig det minsta underordnade i det medeltida och det tidigmoderna samhället. Är det belägg för att kvinnan egentligen inte var underordnad? Låt oss även anta att vi finner att kvinnor i praktiken normalt öveträdde de befogenheter de enligt lagen hade rätt till. Är det belägg för att underordningen inte var en realitet att räkna med? Besvaras frågorna med nej saknar begreppet underordning innehåll. Men, begreppet blir knappast mer klargjort om frågorna leder till det motsatta svaret, nämligen att kvinnorna egentligen inte var särskilt underordnade. I sådant fall saknade det ju betydelse att kvinnan var omyndig, ärvde hälften gentemot mannen, saknade förvaltningsrätt till fast egendom, inte kunde vara förmyndare åt sina egna barn och så vidare. Och det tror jag inte att någon vill hävda.¹⁵

Slutsatsen blir alltså den att om underordningen ska analyseras, kan inte frågan om kvinnan var underordnad vara den vägledande. Inte heller kan *värderingar* av kvinnors villkor föra analysen särskilt långt. Frågorna bör i stället inrikta sig på *hur* underordningen uttrycktes och verkade i de samhälleliga maktförhållandena, och det är vad jag vill diskutera i det följande.

Allra först vill jag dock ge en bakgrund och då precisera mina frågor närmare. Därefter följer en kortfattad genomgång av den lagstiftning som aktualiseras. Jag utgår främst från Kristoffers Landslag från år 1442, men de bestämmelser jag behandlar förändras inte nämnvärt i 1734 års lag. Avslutningsvis diskuteras på vad sätt genusrelationerna lade grund till det äldre samhällets fördelning av materiella maktresurser.

Bakgrund

I ett tidigare arbete om jordförhållandena i det tidigmoderna Sverige – i 'det enda könets värld' – kunde jag konstatera att maktstrukturen i det samhället grundades i männens maktskapande relationer med varandra.¹⁶ Slutsatsen byggde på ett empiriskt fastställt faktum, nämligen att det generellt sett var endast män som formellt disponerade och förvaltade jord.¹⁷ I mina exempel, som hämtades från den lokala rättsinstans som hade att avgöra jordfrågor i 1500-talets Stora Tuna i Dalarna, var det följaktligen i stort sett bara män som handlade med och tvistade om just jord. Den maktstruktur, som jordärendena vid dessa tingsförhandlingar vittnade om, förutsatte sålunda att kvinnans

maktposition var socialt underordnad mannens. Slutsatsen blev att kvinnan per definition inte kunde ingå i samhälleligt maktskapande relationer.

I det tidigmoderna Sverige var visserligen inte jorden samhällets enda maktgenererande resurs. Utgår man från den politiska ståndindelningen framgår nämligen att det inte var utifrån jorden som borgerskapets och prästerskapets privilegier utgick. Men i likhet med jordinnehavet hos adeln och bönderna var ändå borgarnas burskap och skrårättigheter, liksom den teologiska auktoritet som krävdes för att ikläda sig prästämbetet, maktresurser som var förbehållna enbart männen.¹⁸

På en övergripande nivå kan man därför tala om maktresurser som strukturellt tillgängliga för män och otillgängliga för kvinnor. Det sätt varpå maktresurser hölls borta från kvinnor varierade självklart efter vilken maktresurs det var frågan om. Det generella var att de samhälleligt maktskapande resurserna – oavsett vilka – utmärktes av att de inte var åtkomliga för kvinnor. Det var endast män som kunde aktivera maktresursens maktskapande innehåll. I mitt fall avser detta innehåll främst befogenheten att förvalta och handla med jord, samt att delta i den offentliga maktutövningen. I likhet med mitt föregående arbete väljer jag dock att också nu bortse från andra maktresurser i samhället än just tillgång på jord.¹⁹

Kvinnan kunde visserligen – om den man hon var relaterad till var frånvarande – träda in som mannens ersättare. Som änkor erhöll kvinnor näst intill samma rättigheter som män, och detta gällde för såväl bondhustrur som drottningar. Mått i laglig befogenhet bytte alltså änkor genus – de blev nästan fullvärdiga män. Jag ser emellertid detta som en oundviklig följd av att man i denna 'det enda könets värld' tänkte om könen i grader – inte arter. Gradskillnadstänkandet innebar att lagens normer utgick från mannen, samtidigt som de medgav att kvinnan – när den man hon var närmast underordnad var frånvarande – kunde komma i åtnjutande av de befogenheter mannen tidigare haft. Denna möjlighet hade knappast varit aktuell för en lagstiftning som utgått från ett tänkande om könets artschilda – sidoordnade – 'funktioner'. Gradskillnaden byggde på att mannen var den fulländade människan, som kvinnan – den 'halva' mannen – utmed en *vertikal* maktaxel alltid var relaterad till. Längs med denna maktaxel fanns alltid mannen, så länge han var närvarande, på en högre nivå än kvinnan.²⁰ Gradskillnadstänkandet resulterade alltså i att det var helt naturligt att kvinnans relation till den offentliga maktutövningen bestämdes genom den man hon var närmast underordnad – fadern eller maken.

Mot en ny fråga

När jag nu vill gå vidare med en analys av maktförhållandena i det äldre samhället är det för att försöka utveckla de slutsatser jag i den redan refererade artikeln har uppnått. Där var avsikten att analysera *vilka* de samhälleliga maktförhållandena var. Nu är jag inriktad på att diskutera *hur* kvinnans sociala

underordning ingick i de samhälleliga maktförhållandena och framför allt på hur den ständigt kunde återskapas. Svaret vill jag söka i den 'funktion' kvinnans sociala underordning fick i syfte att hålla kvar en strukturellt organiserad hierarki mellan de ekonomiska skikt, som kom att utgöra klasser. Inledningsvis vill jag emellertid förtydliga ett par punkter.

Eftersom jag är ute efter att visa hur ekonomiska maktförhållanden befästs och återskapas över generationerna bör begreppet makt konkretiseras. Makt kan enkelt sägas vara maktresursanvändning och kontroll över maktresurser.²¹ Makt kunde därmed utövas på skilda nivåer, på det personliga planet såväl som på en samhällelig nivå. Här intresserar jag mig främst för den samhälleliga nivån och enbart för maktresursen jord. Den kontroll över maktresurser det konkret gäller är kontrollen över jordens förmedling till kommande generationer. I likhet med män kunde kvinnor inneha jord. På det personliga planet kunde kvinnor därmed inneha ekonomisk och social makt, men de kunde inte, på grundval av sina jordtillgångar, delta i den offentliga maktutövningen. Det kunde bara männen. Denna ojämlikhet mellan könen gällde oavsett vilka maktresurserna var och skillnaden kan, som både Judith Benneth och Grethe Jacobsen gör, konkretiseras med termen *auktorisera*. Endast män kunde alltså auktorisera maktresursernas maktpotential.²² Med begreppet auktorisera, som här används synonymt med aktivera, vill även jag göra denna distinktion. Just befogenheten att auktorisera maktresurser var innebörden i att ingå i det jag kallar *maktskapande relationer*. Dessa relationer benämner jag även klassrelationer.

I det äldre samhällets privilegier fördelades makt som rättigheter och skyldigheter.²³ Men detta var *också* ett samhälle byggt av klasser.²⁴ Termen klass anger gruppens ställning i den samhälleliga produktionen. I det kapitalistiska samhället kan klass definieras som en ekonomisk kategori. De medel som befäster och återskapar ett ekonomiskt maktinnehav i detta samhälle resulterar därmed direkt i klass. I det feodala samhället var 'tvånget' att producera delvis utomekonomiskt och bland annat uttryckt i privilegierna.²⁵ Därför kan det kapitalistiska samhällets klassbegrepp inte automatiskt överföras till det feodala samhället. I båda samhällena kan dock, som G A Cohen menar, klasstillhörigheten fastställas *strukturellt* genom personens "objektiva position i nätverket av ägandeförhållanden".²⁶

Ägoförhållandena, det vill säga de befogenheter varmed innehavaren kunde disponera jorden, visade den exploatering privilegierna medgav. Skattebondens jord var inte densamma som adelsmannens. Bonden saknade adelsmannens skattefriheter och före år 1789 var det heller inte tillåtet för bonden att förvärva eller inneha frälsejord. Lars Herlitz beskriver träffande detta genom att kontrastera adelsmannens egendomsrätt mot skattebondens: "Att äga jord var väsentligen att äga ränta av jord. Att äga jord men inte dess ränta var väsentligen att äga rätten att betala denna ränta."²⁷ Adelsmannen uppbar alltså den ränta som skattebonden var ålagd att betala. Ägoförhållandena innebar därmed att jorden ingick i den samhälleliga kraftmätning som konfronterade

adeln med skattebönderna. Denna motsättning grundade sig även på, vilket strax ska framgå, att både adelns och böndernas män tillägnade sig det jag kallar klasstillhörigheten på samma sätt, nämligen genom arv och giftermål.

Det feodala samhället bestod emellertid inte bara av adel och bönder. Här fanns som sagt även präster och borgare, om än i ringa antal. Dessa båda grupper ingick delvis i andra produktionsförhållanden än de som bonden och adelsmannen upprätthöll, men de ingick samtidigt i de samhälleligt organiserade exploateringsförhållandena.²⁸ Prästerna erhöll del av de pålagor som bönderna hade att betala och borgarnas handelsmonopol begränsade böndernas möjligheter att fritt avyttra sina produkter. Det var emellertid inte utifrån dessa gruppers position i samhällshierarkin som den strukturella motsättningen i det feodala samhället vidmakthölls. På samma sätt som det strukturella klassbegreppet i det kapitalistiska samhället utgår från de två motpolerna i den samhälleliga produktionen – arbete och kapital – bör klassbegreppet i det feodala samhället utgå från den strukturella motsättningen mellan 'egendom och ränta'.²⁹

Jag är nu inte ute efter att diskutera klassrelationerna i sig – hur de fungerade – utan endast de medel som stod till buds för att återskapa ekonomiskt maktinnehav. Eftersom klass i det feodala samhället inte uteslutande var en ekonomisk kategori kan begreppet vara missvisande. I både det feodala och kapitalistiska samhället grundlade dock ekonomiska maktresurser klasstillhörigheten. För enkelhetens skull betecknar klass här både det ekonomiska skikt en viss mängd jord resulterade i, och de privilegier som legitimerade de samhälleliga exploateringsrelationerna. Men jag diskuterar enbart *hur mängden* ekonomiska maktresurser, jord, kunde hållas kvar i vissa skikt, klasser. Klassbegreppet synliggör det *generella* för både det feodala och kapitalistiska samhället, nämligen *återskapandet* av ekonomiska maktresurser, och samtidigt kvinnans roll i de materiella maktförhållandenas upprätthållande.

Eftersom enbart män kunde auktorisera maktresursernas maktskapande innehåll, var det följaktligen bara män som hade möjlighet att ingå *direkt* i klasser.³⁰ Frågan blir därmed *hur återskapades männens maktskapande och hierarkiskt ordnade relationer?* Svaret på denna fråga utgör samtidigt ett svar på frågan hur kvinnans sociala underordning systematiskt bibehölls. Men svaret medför även att det gängse klassbegreppet bör diskuteras vidare.

Jord och jordmarknad

Männens klasstillhörighet avgjordes helt enkelt via de institutioner den dåvarande generationens män kunde överföra jord till kommande generationers män. Olle Ferm konstaterar att eftersom de institutionella förutsättningarna saknades, fanns det ännu på 1500-talet inte någon jordmarknad att tala om. Ferm poängterar att inte ens Gustav Vasa hade möjlighet att genom köp tillägna sig de mängder jord han önskade.³¹ Gabriela Bjarne Larsson framhåller i sin tur

att kungamakten ville hindra adeln från att lägga under sig skatteböndernas jord och därmed minska kronans skatteintäkter.³² Köp och försäljning av jord hölls tillbaka med hjälp av restriktiv lagstiftning. Tills vidare bortses därför från andra tillägnelseformer av jord än dem som kunde erbjudas genom arv och giftermål.³³

Konkret överfördes jord mellan generationers män genom arv och giftermål och här koncentrerar jag mig på den lagstiftning som reglerade just detta. Då saknas visserligen en viktig aspekt av de normer som utgjorde det regelverk inom vilket männens maktskapande relationer kunde reproduceras, nämligen hur människorna i praktiken gick tillväga.³⁴ Här är dock avsikten att endast diskutera de institutioner som lagstiftningen erbjöd i syfte att möjliggöra detta återskapande.

Från moderne och fäderne till syster och broder

Den lagstiftning som här är aktuell, Kristoffers Landslag från år 1442, reglerade vilka som kunde ärva jord och arvingarna rangordnades i en turordning som i stort sett överensstämde med den som Magnus Erikssons Landslag fastställt knappt hundra år tidigare.³⁵ Arvsordningen kvarhölls därefter länge i oförändrat skick. Den genomgående principen under flera hundra års tid var därmed den att jordinnehavarens barn, bröstarvingarna, var de som i första hand hade rätt till jorden. Barnens arvsrätt konkretiserade att jorden, efter föräldrarnas frånfälle, helst borde föras *framåt* i leden, vilket också var rätt givet om maktförhållandena skulle kunna återskapas. Arvsordningens framåtsyftande framgår också av vad som gällde om konflikt uppstod mellan lika närskylda bakarvingar och bröstarvingar: ”bröstarv gå till och bakarv ifrån”.³⁶ Turordningen var:³⁷

Barn – Barnbarn – Föräldrar, helsyskon, helsyskonbarn – Farföräldrar och morföräldrar – Farsyskon och morsyskon – Farsyskonbarn (bryllingar) och morsyskonbarn (sysslingar)

Barnen hade alltså arvsrätt, men den var ojämlikt fördelad mellan könen.³⁸ Son ärvde dubbelt mot dotter och denna fördelning följde även jorden i de kommande generationsleden: ”Dör bonde eller husfru och leva barn efter dem, då ärve son två lotter och dotter tredjedelen.”³⁹ Fanns inga bröstarvingar gick jorden i bakarv, tillbaka till den föregående generationen. Jorden återbördades då helt enkelt till sitt ursprung.⁴⁰

Kvinnan ärvde hälften mot mannen, men hon ärvde ändå jord.⁴¹ Bortsett från att arvet, i alla generationsled, fördelades ojämlikt på kvinnor och män går det inte att läsa ut enbart av själva arvsordningen hur den skulle kunna bidra till att det var just männens fortsatta maktinnehav som kom att återskapas. Men turordningen visar – framför allt bakåt i leden – att jorden överfördes mellan

generationer via gifta par. Rangordningen av bakarvingarna byggde på en föreställning om att den jord som innehavaren nu förfogade över ursprungligen kom från ett föräldrapar, som i sin tur erhållit jord från respektive förälders föregående föräldrapar och så vidare. När bakarv blev aktuellt skulle föräldraparen alltså få tillbaka det som en gång var utgivet. Tydligast framgår det i arvsordningens fjärde led, där innehavarens far- och morföräldrar ärvde jorden. Då återbördades jorden till sitt ursprung och ursprungstanken stöds också av storleken på de bägge parens arvslotter. Morföräldrarna ärvde nämligen hälften mot farföräldrarna. Det var sålunda inte innehavarens eget kön som avgjorde hur stor andel av arvet som skulle tillfalla morföräldrarna respektive farföräldrarna. Inte heller spelade arvingarnas eget kön någon roll. Både mor- och farföräldrarna var ju par och utgjordes därför av en kvinna och en man. Nej, den könsbestämda fördelningen var nämligen grundlagd hos föräldrarna – innehavarens mor och far – vilka enligt arvsordningens tankevärld ursprungligen bör ha erhållit en systerdel respektive en brodersdel. Andelen som kom från modernet – morföräldrarnas arvedel – ansågs följaktligen ha motsvarat halva fädernet – farföräldrarnas arvedel. Moderns andel, systerdelen, blandades alltså inte ihop med faderns andel, brodersdelen. Varje andel skulle i stället, var och en för sig, föras tillbaka till sitt respektive ursprung. Detta *isärhållande* av egendomen var även centralt i den uppfattning om släktskap jag senare ska diskutera.

Rimligtvis bör det dock ha varit sällsynt att arvsordningen i praktiken kom att omsättas så långt tillbaka som till dess fjärde led. Men rangordningen understryker ändå lagstiftarnas föreställning om ett ursprung och ett *isärhållande* av de respektive ursprungen i modernerna och fäderna, det vill säga *släktlinjer*. Framför allt poängteras giftermålets betydelse för arvsordningens fullföljande framåt, till de kommande generationerna. Det är också lagens regleringar av giftermål som kan svara på frågan hur det kom sig att jorden – trots kvinnans arvsrätt – inte kunde vara en maktskapande resurs i händerna på kvinnan.

Maktskapande och maktförmedlande

Arvsordningen förutsatte alltså äktenskap i de olika leden.⁴² Äktenskapet var den institution som hade att förvalta den jord som erhållits från föregående generation, för att så småningom överföra den till de bröstarvingar det nuvarande äktenskapet resulterade i. Syftet med äktenskapet var därmed detsamma för bägge könen. I lagen var emellertid äktenskapet en uppökning mellan män – om kvinnor. ”Vill en man bedja om hustru åt sig, då skall han gå till hennes giftoman och närmaste fränder och framföra sin bön. Fader vare sin dotters giftoman.”⁴³ Om fadern inte fanns, rangordnades de släktingar som kunde komma på tal för att ersätta honom. Principen för denna rangordning var kön – endast manliga släktingar var aktuella – och biologisk närhet: ”Äro de lika närskylda, då är den närmast, som är på fädernet, och icke den, som är på modernet; man och ej kvinna, och dock med moders råd, om hon lever.”⁴⁴

Giftomannarätten innebar att endast män hade befogenhet att kontrollera arvsordningens fullföljande i kommande äktenskap. I första hand var det kvinnans fader och hennes blivande make som gjorde upp om detta, vilket också var helt naturligt för ett samhälle där kvinnan alltid relaterades till den man hon var närmast underordnad.⁴⁵ Före giftermålet var ju kvinnan underordnad sin fader. När kvinnan blev gift skiftade målsmansskapet från hennes fader till hennes make ”och han äger att söka och svara för henne”.⁴⁶ Målsmansskapet innebar att kvinnan, just på grund av att hon var kvinna, formellt sett var någon mannen skulle ansvara för. I makens ansvar ingick även att hålla ordning på kvinnan och andra underställda i hushållet. Mannen hade vidsträckta lagliga befogenheter för att upprätthålla disciplinen. Häri ingick rätten att aga sin hustru: ”Nu råkar bonde aga sin hustru *för* hårt, så att hon ljuter döden därav mot hans vilja.”⁴⁷

Mannens målsmansskap var alltså en självklar del i de samhälleliga maktförhållanden där den offentliga maktutövningen entydigt var mannens rättighet – och skyldighet. Det som kanske allra mest markerade detta, liksom vilken maktrelationen mellan könen generellt borde vara, var mannens förvaltningsrätt till den egendom de bägge makarna från varsitt håll fört med sig in i det gemensamma boet. Lagen begränsade visserligen den mängd av hustruns jord som mannen hade befogenhet att avyttra, men mannen hade ändå rätt att handla med hustruns jord.⁴⁸ Vid makens frånfalle övergick emellertid vissa befogenheter, som förut legat på mannen, till kvinnan. Hon erhöll då rätten att förvalta de omyndiga barnens egendom, men bara så länge hon förblev ogift. Däremot hade hon inte rätt att vara sina barns målsman och heller inte deras giftoman.⁴⁹ Eftersom änkan därmed saknade befogenhet att sanktionera barnens giftermål, erhöll hon aldrig rätten att kontrollera *hur* männens maktskapande relationer skulle överföras till männen i nästföljande generation.

Kvinnan ärvde alltså jord, men hon saknade den kombination av befogenheter som krävdes för att ingå i samhälleligt maktskapande relationer. Endast mannen kunde, i kraft av sin förvaltningsrätt, auktorisera maktinnehållet i kvinnans arvedel och detta ägde rum i äktenskapet. Kvinnans arvsrätt var ändå betydelsefull, fast då närmast för *männen* i kvinnans släkt. Kvinnornas arvsrätt garanterade ju ’fäderna’ utmed hennes släktlinje att jorden, även om hon saknade söner, förmedlades till släktlinjens kommande generationers manliga förvaltare.

Maktförhållandenas konkreta uppkomst vid en viss tidpunkt hade alltså sin grund i att kvinnans och mannens respektive arvedelar stod under mannens förvaltning i äktenskapet. Både kvinnan och mannen *förmedlade* sina släktlinjers jord, men endast mannen kunde inneha en *maktskapande* ’funktion’. Min fråga gällde dock hur dessa maktförhållanden skulle kunna återskapas också i nästa generation och då fattas ännu ett led i schemat – arvingarna.

Äkta och oäkta arvingar

Mannen hade det övergripande ansvaret för hushållets verksamhet. Hit räknades också barnen. Detta framgick av vad som skulle ske om en kvinna och en man fick barn utan att vara gifta. Om mannen i efterhand gifte sig med kvinnan räknades barnet som legitimt och erhöll arvsrätt: ”Ty då han bättrade kvinnan, då bättrade han ock barnet”.⁵⁰ Denna formulering visar att kvinnans ’förbättring’ bara kunde ske genom att förbindelsen med mannen legaliserades i ett äktenskap. Endast mannen hade möjlighet att förbättra kvinnan – inte det omvända – och denna förbättring ’smittade av sig’ på barnet, som blev mannens legitime arvinge.

Äktenskapet legaliserade alltså mannens faderskap.⁵¹ För att hävda fädernas auktoritet över deras barn fanns lagrum som urskiljde lagligt acceptabla fadersrelationer. Distinktionen mellan legitima och illegitima barn, eller äkta och oäkta, utgick enbart från faderns erkännande – oavsett vem modern var – och erkännandet kunde bara ske genom mannens initiativ, i ett äktenskap. Kvinnan och de eventuella barnen var alltså legalt beroende av den man kvinnan var gift med, för att vara lagligt erkända som mor och barn.⁵²

Faderns auktoritet bibehölls genom lagliga arrangemang kring egendom. Kvinnan förverkade exempelvis sin rätt till morgongåva – den egendom hon erhållit av mannen i samband med äktenskapets ingående – och ”allt det som hon blev gift och given till” – om hon begick hor.⁵³ I sådant fall återbördades morgongåvan till hennes make. Genom denna åtgärd förhindrades att den jord som egentligen hörde till mannens släkt – men nu tillfälligt fanns i händerna på kvinnan – överfördes till det oäkta barnet. Den egendom maken tillfälligt gett bort var alltså inte avsedd för hans hustru utan för hans barn. Lagen såg givetvis strängt på alla – både kvinnor och män – som begick horsbrott. De barn som eventuellt följde på utomäktenskaplig sexualitet drabbades hårt och det givetvis oavsett om det var kvinnan eller mannen som begått brottet: ”Avlar man barn i hordom...de barnen äro skilda från allt arv”.⁵⁴

Genom arvsrätten och äktenskapet förmedlade sålunda båda makarna jord till de rättmätiga arvingarna i nästkommande generation. Fadern, maken och sonen utgjorde den konkreta treenighet inom vilken kvinnan som förbindelse-länk kom att förmedla maktresurser.⁵⁵ Även om kvinnans arvsrätt varit lika med mannens, eller till och med om den varit den dubbla mot mannens, garanterade äktenskapslagstiftningen att det ändå var enbart mannen som kunde ingå i samhälleligt maktskapande relationer. Så länge kvinnan var omyndig och saknade förvaltningsrätt till sin egendom, kunde kvinnans arvsrätt aldrig hota att just männens relationer med varandra kom att vara de samhälleligt maktskapande, alltså klassrelationer. Kvinnans arvsrätt gjorde det snarast *lättare* för denna struktur att vidmakthållas.⁵⁶ Med kvinnans arvsrätt var det nämligen inte ens nödvändigt att det nuvarande äktenskapet alstrade söner.

Den rätta börd

Lagarnas bestämmelser syftade till att skydda arvejorden från sammanblandning med annan jord – isärhållandet. Mannen kunde visserligen byta bort det konkreta jordstycket mot annan jord, men också den tillbytta jorden räknades som arvejord: ”det är fädernejord och ej avlingejord”.⁵⁷ På samma sätt förhöll det sig med den jord som kvinnan hade ärvt. Hennes arv sammansmälte alltså inte med mannens i äktenskapet till en sammanhållen egendom.

Restriktionerna i mannens förvaltningsrätt över kvinnans ärvda egendom understryker det isärhållande som generellt präglade arvsrätten. Om kvinnans arvedel inte hölls isär från hennes makes ärvda jord kunde det ju aldrig bli aktuellt med bakarv för andra än mannens släktingar. De bägge släktlinjerna hade därför goda skäl att noga bevaka sina respektive rättigheter. Isärhållandet framgick också av lagens regleringar av den lösa egendomen. Om kvinnan trädde in i ett nytt äktenskap där den nye maken redan hade barn, skulle barnens arv i löst först skiftas ifrån: ”och kvinna må aldrig gifta sig till sina barns modernearv”.⁵⁸ På samma sätt skulle det också förfaras om mannen var på väg in i ett nytt giftermål.

Äkta makar ärvde alltså inte varandras arvejord och de bägge makarnas släktingar hade som sagt stort inflytande över hur den ärvda jorden skulle förvaltas i äktenskapet: ”Ty i vår lag gifter sig varken en man till sin hustrus odaljord/.eller hon till hans, utan endast till lösa penningar.”⁵⁹ Men det fanns också tillgångar som släktingarna inte hade laglig rätt att kontrollera, i varje fall inte så länge de bägge makarna levde. Den jord eller det lösöre som de båda makarna förvärvade tillsammans ”medan de äro i hjonelag” kunde nämligen inte någon av de bägge makarnas släktingar göra anspråk på.⁶⁰ Den tillföll de äkta makarna enligt samma fördelning på kön som generellt gällde i arvsfördelningen. Kvinnan erhöll en tredjedel och mannen fick två tredjedelar av egendomen: ”Händer att de sälja, lika väl som köpa, då skall på hustruns lott komma en tredjedel och två trejedelar på mannens.”⁶¹ Det fanns inga restriktioner knutna till avlingeajorden om den skulle säljas på nytt. I stället hade den som på så sätt skaffat sig jord ”rätt att göra med den vad han vill”.⁶² Här kunde alltså inte någon av de bägge makarnas släktingar hävda anspråk, det vill säga åberopa sin börd för att komma över jorden.

Isärhållandet av avlinge- och arvejord aktualiserar bördsrätten. Liksom arvsrätten byggde bördsrätten på släktskap, och då de sammanföll var den närmast i börd som också var närmast arvinge till den nuvarande innehavaren. Om exempelvis mannen i ett äktenskap bjöd ut en del av sin hustrus arvejord till försäljning var det sålunda hennes närmaste arvinge som i kraft av sin börd kunde kräva att få företräde till köpet. Då kunde hustruns syskon och de barn syskonen ägde, åberopa sin bördsrätt för att få lösa in den jord hustruns make ville sälja. Bördsrätten sammanföll här med arvsföljden och vållade sannolikt inga tolkningssvårigheter. Men bördsrätten var ändå inte densamma som arvsrätten. Förenklat kan man säga att arvsrätten utgick från den *nuvarande*

innehavarens släktrelationer och enligt arvsföljden gavs då företräde till den kommande generationen. Bördsrätten utgick däremot från de släktskapsrelationer en person hade till en innehavare som någon gång – när som helst – hade innehaft den aktuella egendomen.⁶³ Vid tvister föreskrev visserligen lagen att den som stod närmast efter innehavaren i arvsordningen hade företräde till att lösa in den omstridda egendomen.⁶⁴ Men inte heller denna föreskrift var fri från tvetydigheter. Låt mig gå tillbaka till mitt fiktiva jordförsäljningsexempel. Hustruns make ville alltså sälja ett stycke av den jord hustrun fått i arv efter sin fader. Fadern var alltså inte längre i livet, däremot levde faderns bror och han ville lösa in jorden. Han konkurrerade i det här fallet med hustruns syskon som i arvsföljden efter henne rangordnades som nummer tre. Faderns bror kunde i sin tur hävda att hans börd också var rangordnad som nummer tre, fast då i arvsföljden efter hustruns fader. Den bördsrätt hustruns syskon kunde kräva var alltså inte starkare än den som faderns bror hävdade, och det var sålunda inte givet vilken utgången skulle bli.

Christer Winberg, som ju är den som allra mest undersökt förhållandet mellan arvsrätt och bördsrätt, visar hur oklarheten i dessa båda rättsanspråk föranledde konflikter under 1600- och 1700-talen. De stridande parterna kunde då åberopa sin släktanknytning mycket långt tillbaka över generationerna.⁶⁵ Dessa konflikter, där alltså bördsrätten kom på kollisionskurs med arvsrätten, kan emellertid lätt skymma samhörigheten mellan de båda rättsanspråken. Generellt trädde bördsrätten i funktion när någon ville avhända sig sin arvejord. Den förhindrade alltså att den ärvda jorden avyttrades till vem som helst – till någon utomstående. Därför utgjorde bördsrätten en försäkring som tillvaratog de kommande arvingarnas rättigheter. Om det varit möjligt att fritt avyttra jord hade själva förutsättningen för att den samhällseliga maktreproduktionen skulle ha kunnat ske med hjälp av arvsordningen kanske, på grund av brist på tillgångar, ha gått förlorad. Men denna frihet var som sagt inte aktuell. Den som ville sälja en bit arvejord var ju tvungen att först bjuda ut den till släkten: ”fädernejord åt fädernefränder och modernejord åt modernefränder”.⁶⁶ Bördsrättens relation till arvsrätten kan därför beskrivas som att den, liksom bakarvet, garanterade de materiella maktresursernas *kvarhållande* inom en släktlinje, medan arvsrättens första led prioriterade den fråga som var ingången till den här artikeln, nämligen de materiella maktresursernas *återskapande* längs med släktlinjen. Båda rättsanspråken var lika nödvändiga. I de redskap lagen erbjöd för ett samhälleligt återskapande av männens maktskapande relationer förutsatte sålunda arvsrätten bördsrätt, och vice versa.

Släktlinjerna byggde klasser

Både arvsrätten och bördsrätten rangordnade de rättsanspråk olika släktingar kunde ställa på jorden. Vad för slags släktskap var det då fråga om? Släkt är ett vitt begrepp med skiftande betydelser. Namnskick, bosättningsmönster och

med vilka det sociala umgänget upprätthålls kan till exempel baseras på just släktskap, alltså en sorts biologiska band. För antropologerna, som ju allra mest undersökt frågan, är den biologiska anknytningen av mindre intresse. I stället är släktskapens sociala betydelsekategorier de mest väsentliga.⁶⁷ Släktskap bör alltså, i likhet med begreppet genus, uppfattas som en konstruktion med bestämda syften. I det här fallet avses endast släktskap i dess egendomsöverförande bemärkelse. Som en samhällelig norm kunde detta slags släktskap per definition bara vara ett enda. Konsekvensen av denna släktskap hade därmed strukturella effekter. Den möjliggjorde nämligen återskapandet av männens maktskapande relationer i samhället. Följaktligen tjänade alltså konstruktionen av släktskap syftet att genom arv och giftermål åstadkomma maktskapande relationer mellan män, det vill säga klasser.

Forskningen har tidigare framhållit att släktskap räknades i linjer på bägge könen.⁶⁸ Det finns inget i det ovan sagda som tyder på något annat. Den bilaterala linjeuppfattningen framgick särskilt tydligt då lagen noga skilde moderne från fäderne. Detta isärhållande visade sig inte minst i den äktenskapliga förvaltningen, eftersom jorden då hölls strikt uppdelad på de bägge könen släktlinjer. Linjetänkandet genomsyrade både bördsrätten och arvsrätten. Winberg tolkar emellertid dessa båda rättsanspråk som uttryck för skilda och delvis motstridiga uppfattningar om släktskap.⁶⁹ Men accepteras den redan omnämnda distinktionen mellan de bägge rättsanspråkens skilda funktioner – kvarhållande inom släktlinjen respektive reproduktion längs med släktlinjen – för att den egendomsöverförande släktskapen skulle kunna ha avsedd verkan, var bördsrätt och arvsrätt båda delar av något gemensamt: den bilaterala linjeuppfattningen. Tvisterna om jord i Winbergs studie bör följaktligen uppfattas som konflikter mellan konkreta släktlinjer och generationer – inte mellan konstruktioner.

Om så arvsrätten och bördsrätten gemensamt byggde de släktlinjer utmed vilka egendom borde överföras kvarstår frågan om äktenskapets roll. Det har visserligen redan framgått att arvsordningen, liksom bördsrätten, förutsatte äktenskap i alla generationsled – och att de egendomsöverförande linjerna ändå hölls intakta. Giftermål sätts emellertid ofta i samband med allianssystem mellan släkter – kretsar – något som även kan gå på tvärs mot den sortens framåtsyftande linjetänkande den svenska lagstiftningen gav uttryck för.⁷⁰ Eftersom de bägge makarna inte ärvde varandras arvejord, var egentligen inte denna motsättning – krets mot linje – aktuell.⁷¹ Lagens regleringar av äktenskapet, där isärhållandet av arvejorden var ledstjärna, försäkrade tvärtom alla släktlinjer om två saker. Först, den egna linjen kunde föras vidare, framåt. Därefter, endast männen inom varje släktlinje – även kvinnans – gavs möjlighet att auktorisera maktresursernas maktskapande innehåll.

Tillsammans med bördsrätt och arvsrätt byggde alltså äktenskapen den sortens släktskap, som dirigerade egendom i från varandra åtskilda linjer över generationerna.⁷² Äktenskapet både tillvaratog och reproducerade de släktlinjer som var aktuella. Trots att också kvinnorna förmedlade en linje, var den

bilaterala linjeuppfattningen inte på något vis ägnad att tillvarata kvinnornas intressen. Kvinnans sociala underordning i äktenskapet försäkrade nämligen mannen i varje släktlinje om fortsatt överordning. Kvinnan bidrog konkret till att detta dominansförhållande upprätthölls genom att till den nästkommande generationen förmedla jord och de manliga arvingar som kunde ta vid där kvinnans fader och make föll ifrån.

Varför lagstiftningens egendomsöverförande släktskap var den bilateralt linjära har inget givet svar. Det var inte nödvändigt för att de samhälleligt maktskapande relationerna skulle vara liktydiga med männens relationer med varandra. Maktrelationen mellan könen hade kunnat upprätthållas med vilken konstruktion som helst. Det väsentliga var att kvinnan aldrig tilläts auktorisera de ekonomiska maktresurser som överfördes mellan generationer. I likhet med Birgit Sawyer kan jag tänka mig att pragmatiska överväganden låg bakom lagstiftningen i detta avseende. Egendomsöverföringar utmed *bägge* köns linjer gav ju varje släktlinje bättre utsikter att hålla kvar, och reproducera, sina ekonomiska resurser.⁷³ Lagens egendomsöverförande släktskap svarar emellertid endast på frågan *hur* männens maktskapande relationer kunde återskapas – inte varför eller om. Och frågan *hur* har nu fått ett svar.

De isärhållna linjernas framåtsyftande medförde alltså de ekonomiska maktresursernas återskapande inom de respektive linjerna, och männens äktenskapliga förvaltningsrätt resulterade i att maktresurserna ständigt – över generationerna – återkom i händerna på just män. Treenigheten arvsrätt, bordsrätt och äktenskap formade därmed ett slags släktskap som fick direkta effekter på de samhälleliga maktförhållandena. Släktfrågor var klassfrågor.

Giftermål som klasskamp

Mannens klasstillhörighet avgjordes delvis av den arvedel han själv fått efter sina föräldrar. Varje arvsskifte medförde emellertid att egendomar splittrades upp på flera och därför riskerade den nuvarande innehavarens söner att hamna på en lägre position i samhällets hierarki, än den som fadern innehåft. Botemedlet mot en sådan utgång var förstås ett lämpligt giftermål. Den mängd jord sonens tillkommande förde med sig in i äktenskapet kunde förhindra sonens materiella degradering. Oavsett om kvinnans jord omfattade mer än mannens och även var av annan status, var det som sagt ändå mannen som förvaltade jorden. Lika viktig var lagens bestämmelse om att det var mannen som avgjorde vilken status jorden skulle få. Om en adelsänka som innehade frälsejord dristade sig till att gifta sig med en enkel bonde, gick hon nämligen samtidigt miste om sin frälserätt. Jordens status förändrades till den som hennes nye make berättigade till och den omvandlades alltså följaktligen till skattejord.⁷⁴

De söner, som adelskvinnans giftermål med skattebonden eventuellt resulterade i, kunde inte återskapa den maktposition hennes fader innehåft, endast hennes enkle makes. De socialt nedåtgående giftermålen kunde därför på sikt

leda till att bondeklassens män flyttade fram sina positioner gentemot adelsklassens män. I likhet med resonemanget om kvinnans arvsrätt, där jag hävdade att den generellt sett var oförmögen att hindra att de maktskapande relationerna i samhället fortlöpa att innehas av män, medförde inte heller adelskvinnornas socialt nedåtgående giftermål någon fara för att denna ordning skulle rubbas. Däremot kunde giftermålen leda till att adelsmännens klass dränerades på materiella maktresurser. Det var därför inte underligt att just giftermålsfrågan var en fråga som prioriterades högt i de rikspolitiska diskussionerna mot 1500-talets slut. Både högadeln och kungamakten verkade då för ytterligare lagligt stöd i syfte att hindra giftermål över klassgränserna.⁷⁵ I 1622 års adelsprivilegier fastställdes följaktligen att den adelskvinna som gifte sig med en ofrälse man helt gick miste om sin frälsejord. Den tillföll då hennes närmaste släktingar.⁷⁶

Giftermålsfrågan var alltså en klassfråga. Jan Samuelssons studie om adeln på 1500-talet ger exempel som ytterligare belyser detta. Han visar bland annat att de äktenskap som ägde rum i rådsretsen under Gustav Vasas regering resulterade i att de män som innehade rikets främsta maktpositioner – både materiellt och politiskt – också var konkret släkt med varandra.⁷⁷ Männerna i denna samhällselit baserade sin maktposition på det jordinnehav som de kunnat tillskansa sig genom just arv och giftermål.

Kvinnans sociala underordning, alltså det faktum att hon saknade juridiska rättigheter, var sålunda en förutsättning för männens klassformering. Även om också andra bevekelsegrunder – som till exempel kärlek – låg bakom giftermålen, var insikten om äktenskapets betydelse för männens klasstillhörighet fullkomligt klar för sin samtid, både i det medeltida och det tidigmoderna samhället.⁷⁸ I flera av Europas medeltida städer, där endast de infödda männen kunde erhålla burskap, fanns exempelvis möjlighet för män som kom från andra orter att skaffa sig burskap genom giftermål med någon av stadens ogifta borgardöttrar.⁷⁹ Också här förmedlade kvinnor maktresurser till män, som därigenom kom att ingå i samhälleligt maktskapande relationer. Denna roll hade kvinnor även långt senare.

I Anita Göransson's undersökning av borgerlighetens ekonomiska formering i Norrköping i början på 1800-talet framgår hur de borgerliga männen drog nytta av just ekonomiskt strategiska giftermål. Genom de äktenskap – expansiva eller reduktiva – som männen valde, kom kvinnor att förmedla ekonomiskt slagkraftiga resurser till männen i deras organisering av den framväxande industrikapitalismen. Kvinnornas ekonomiska potential, som de i likhet med adelsdamerna på 1500-talet inte själva hade rätten att förvalta, medförde att männen valde den giftermålsstrategi som var den ekonomiskt mest fördelaktiga.⁸⁰ Kvinnans maktförmedling i äktenskapet ingick därmed i den borgerliga klassens formering. Männerna i denna klass drog nytta av de redskap som tidigare, i det medeltida och tidigmoderna Sverige, med framgång utnyttjats av adelsklassen. Villkoren för att äktenskapen, och därmed kvinnorna, kom att ha just en generell maktförmedlande funktion i skapandet – och återskapandet –

av hierarkiska relationer mellan män, var förstås att kvinnorna ärvde något de själva inte kunde förfoga över.

Så länge arv och äktenskap hade en avgörande roll i klassers formering, det vill säga i upprätthållandet av männens maktskapande relationer, byggde maktrelationen mellan klasser på att kvinnan var socialt underordnad mannen. Men återskapandet av klasser, det vill säga mannens väg till sin klass genom arv och giftermål, krävde även att en uppfattning om släktskap var den maktöverförande framåt i leden. I Kristoffers Landslag kännetecknades den av framåt-syftande och från varandra åtskilda linjer, utmed vilka egendom överfördes och där kvinnor genomgående saknade befogenhet att auktorisera egendomens maktskapande innehåll. Med detta påpekande vill jag slutligen knyta an till den diskussion som tidigare förts kring 'klass och kön' och dessa båda maktförhållandens beroende – eller oberoende – av varandra.

Mot ett förnyat klassbegrepp

Forskningen har länge diskuterat hur de båda maktrelationerna 'klass och kön' samverkat i de samhälleliga maktförhållandena.⁸¹ Diskussionen har förts i olika banor och endast ett par huvudlinjer ska kort beröras. Männens dominansförhållande kan å ena sidan förstås som oberoende av ekonomiska system, och å den andra ses som en effekt av ekonomiska förhållanden.⁸² En tredje variant, som bland annat företräds av Heidi Hartman, är den så kallade två-systemsteorin som försöker förena de bägge föregående. Hartman definierar männens överordnade position – patriarkatet – som: "en uppsättning sociala relationer, som har en materiell bas och i vilken det finns hierarkiska relationer mellan männen och en solidaritet bland dem, som gör att de kan kontrollera kvinnorna".⁸³ Basen var materiell för både köns- och klassrelationerna men de strukturella effekterna var två: ett köns-system och ett klass-system. Det förra var resultatet av männens solidaritet med varandra, medan det senare var en frukt av männens motsättningar med varandra. Hur kan den materiella basen samtidigt vara upphov till både solidaritet och motsättning mellan männen?⁸⁴

Problemen med två-systemsteorin är uppenbara. Den strukturella maktrelationen mellan könen definieras på ett medvetet och aktivt handlande plan från männens sida. Den strukturella maktrelationen mellan klasser utgår däremot en positionsbestämning, som existerar oavsett vad männen själva tycker. Om de båda maktrelationerna ska sammanföras bör de alltså definieras på samma nivå och här är det aktuellt med den strukturella.⁸⁵

Med utgångspunkt i de materiella maktförhållandena definierade jag inledningsvis klass som männens maktskapande och hierarkiskt ordnade relationer med varandra. Mannens klasstillhörighet avgjordes genom arv och giftermål. Den var alltså empiriskt beroende av genusrelationerna. För att även vara det teoretiskt måste den materiella basen resultera i ett gemensamt upphov för både klass- och genusrelationerna. Hur ska då denna fråga lösas? Vi vet att

kvinnans arvsrätt inte försvagade mannens maktposition i förhållande till kvinnor. Det förhindrades av kvinnans frånvarande legala befogenheter. Däremot riskerade mannen en försvagad position gentemot andra män. Eftersom endast män kunde auktorisera maktinnehållet i kvinnans arvedel förstärkte äktenskapens betydelse rivaliteten mellan männen ännu mera. För mannen var det viktigt att välja en hustru med en arvedel, vars storlek gav honom konkurrenskraft gentemot andra män – inte gentemot kvinnor.⁸⁶ Den materiella basen gav alltså inte upphov till männens *solidaritet* med varandra. Den gav i stället upphov till en *motsättning* om den resurs som var maktgenererande endast i händerna på män, i det här fallet jord. Männens motsättning till andra män – alltså genusrelationernas upphov – var därmed en *strukturell* positionsbestämning – liktydig med klassrelationen – och den samhälleliga effekten blev det klassbegrepp – männens maktskapande och hierarkiskt ordnade relationer med varandra – som här var utgångspunkten.

Den materiella basen resulterade sålunda i att upphovet för både klass- och genusrelationerna var gemensamt, nämligen männens motsättningar. Klassrelationerna kan därför förstås som teoretiskt beroende av genusrelationerna, och det strukturella klassbegreppet bör därmed förstås som 'bekonat'.⁸⁷ Den samhälleliga fördelningen av materiella maktresurser byggde helt enkelt på den uppfattning om de bägge könen skilda samhällsfunktioner, som bland annat kom till uttryck i den egendomsöverförande släktskap lagen fastställde. Genusrelationerna, mannens maktskapande och kvinnans maktförmedlande, grundlade därmed maktförhållandena inom slakten – och *inom* klassen. Eftersom också relationen mellan klasser på en övergripande nivå byggde på denna släktskap och männens inbördes konkurrens, var även maktrelationen *mellan* klasser beroende av den mellan könen. På vilket sätt var då beroendeförhållandet mellan 'klass och kön' kopplat till *styrkeförhållandena* mellan klasser? Vid de tillfällen då konkurrensen mellan klasser tilltog, är det rimligt att föreställa sig att krav restes som pläderade för en skärpt underordning för kvinnan.⁸⁸ Vid andra tidpunkter kanske trycket lättade något, men detta återstår ännu för den vidare forskningen att klarlägga. En skiftande attityd kan hursomhelst inte bestrida, endast understryka, det faktum att kvinnans sociala underordning var en självklar del av det äldre samhällets materiella maktstruktur, och där var avgörande för det sätt varpå klasser konstruerades.

Frågan *hur* de ekonomiska maktresurserna återskapades besvaras här som en 'funktion' av släktskap.⁸⁹ Släkt och klass är normalt begrepp som hålls isär från varandra.⁹⁰ Släktbegreppet reserveras för åtskillnad i status, medan klassbegreppet förbehålls åtskillnad i produktion. Det normala är även att analysen koncentreras på den position som uppnåtts, inte *hur* denna position kunde uppnås. Här valdes en annan väg. Jag har enbart diskuterat *hur* mannen kunde uppnå sin klass, och då endast det tillvägagångssätt som föreskrevs i lagen, inte den faktiska position som blev resultatet. Mitt sätt att tackla problemet får därmed konsekvenser för hur klassrelationer kan analyseras allmänt sett; hur *tillägns* klasstillhörighet i andra samhällen än det jag

diskuterat? Här blir den konkreta följden att klassrelationer, analytiskt sett, inte kan särskiljas från vare sig genus- eller släktrelationer. Det äldre samhällets släkt- och klassrelationer var 'inbäddade' i genusrelationerna.⁹¹ Klasser byggdes genom samma institutioner – arv och giftermål – som släkter, och i båda fallen var den strukturella effekten ett resultat av att kvinnan saknade juridiska rättigheter. Den egendomsöverförande släktskapens strukturella effekt var alltså den att samhälleliga produktionsförhållanden reproducerades, och släkter blev därmed till klasser. Kan genusrelationernas betydelse för hur de samhälleliga maktförhållandena upprätthölls sägas tydligare?

De framåtsyftande maktöverförande linjerna var ägnade att *bevara* en samhällelig hierarki – en ojämlig fördelning av materiella maktresurser. Då arv och giftermål avgjorde mannens klasstillhörighet, var dessa institutioner självklart mest avgörande för de som hade något att förlora, alltså adelsklassens män. I sin studie av äktenskapet i det feodala Frankrike beskriver Georges Duby äktenskapets principiella roll på ett sätt som påminner om den funktion äktenskapet hade i det äldre svenska samhället, och han pekar samtidigt ut vari en förändring av äktenskapets roll var att vänta, då äktenskapet reglerade "överföringen av rikedomar från generation till generation; det uppehåller följaktligen och är ouplösligt förenat med 'infrastrukturerna'; därför skiftar den äktenskapliga institutionens roll, beroende på vilken roll arvet spelar i produktionsförhållandena; därför är denna institutions roll olika på olika förmögenhetsnivåer; därför har den äktenskapliga institutionen till slut inget att bjuda slaven eller proletären".⁹²

Jordens betydelse för de samhälleliga maktförhållandena minskade så småningom. Denna förändring märktes framför allt under 1700-talet, då jordmarknaden ändrade karaktär och blev alltmer omfattande. Ändå dröjde det länge innan lagen började överge det framåtsyftande linjetänkande, kombinerat med kvinnans formella underordning, som den så tydligt anvisade för maktreproduktionen i det äldre samhället.⁹³ Så länge arvsordningen stod fast och kvinnan saknade rätt att förvalta den egendom hon ärvde, saknade hon möjlighet att på egen hand ingå i samhälleligt maktskapande relationer. År 1845 erhöll visserligen kvinnan på landsbygden lika arvsrätt med mannen och då blev även giftorätten densamma för bägge könen. Men giftorätten avsåg då inte den fasta egendom de bägge makarna hade ärvt, och intill år 1874 saknade kvinnan fortfarande förvaltningsrätt.⁹⁴ På grund av den begränsade giftorätten vilade egendomsöverföringarna fortfarande på ett tänkande om släkt utmed linjer – där kvinnans 'funktion', till skillnad från mannens, endast var den maktförmedlande. Först med 1920-talets nya giftermålsbalk sanktionerade lagen generellt de bägge makarnas möjlighet att arva varandras nedärvda fasta egendom.⁹⁵ Då kunde alltså egendom 'byta' linje. Den förändrade giftorätten i början på 1900-talet innebar därmed en nyorientering i synen på både släkten och kvinnan. De tidigare seklens föreställning om släkt i linjer var nu på väg att övergivas till förmån för ett tänkande om släkt i kretsar och kvinnan erhöll samtidigt de legala rättigheter hon tidigare saknat. Detta ägde rum vid en tidpunkt då

privilegiesamhället för länge sedan luckrats upp, och klass därmed blivit en uteslutande ekonomisk kategori.

Avslutning: om underordning – igen

I artikelns inledande avsnitt klargjordes att jag vill visa det sätt varpå kvinnans sociala underordning var en förutsättning för att de maktskapande relationerna i samhället skulle komma att vara liktydiga med relationer mellan män. Min fråga var därför *hur* de samhälleliga maktresurserna kunde vara strukturellt tillgängliga för endast män. Genom arv och giftermål blev mitt svar. Hur lagen reglerade arv och giftermål intill år 1734 har emellertid länge varit känt i forskningen.⁹⁶ De sakområden slutsatserna baseras på är därför välbekanta sedan tidigare. Mitt bidrag består snarast i den fråga jag ställt. Vad har då uppnåtts?

För det första, kvinnans sociala underordning har fått en strukturell innebörd. De egendomsöverförande institutionerna i samhället – arv och giftermål – konstruerades på ett sätt som innebar att mannens maktskapande förutsatte kvinnans maktförmedlande. Genusrelationerna var därmed samhälleliga maktrelationer; de materiella maktresursernas fördelning i samhället byggde på att kvinnan var socialt underordnad mannen. På så sätt finns skäl för att än en gång pröva den gamla forskningsfrågan om huruvida 'klass och kön' ska betraktas som maktförhållanden åtskilda från varandra. Mitt svar pekar på att 'klass och kön' bör behandlas som delar av en gemensam maktstruktur. Lagens bestämmelser kring arv och giftermål formade en egendomsöverförande släktskap, som i sin tur överensstämde med det sätt varpå ekonomiska maktresurser kunde återskapas inom klasser. De framåtsyftande linjerna, som räknades på bägge könen, var den bärande principen i denna konstruktion. För att den skulle ha avsedd effekt krävdes dock att kvinnan saknade juridiska rättigheter.

Mitt strukturella perspektiv har självklart brister. Men som en teoretisk ansats har det också en betydande fördel; underordningen får en mening. På så sätt blir det även möjligt att förstå och förklara hur kvinnor i vissa fall – kanske till och med många – också kunde överträda sina lagliga befogenheter. Kvinnor kunde driva frågor i rätten på både lokal och central nivå. De kunde bedriva handel och förestå hushåll.⁹⁷ De kunde i princip göra vad som helst, så länge det inte kullkastade de *strukturella* maktrelationerna i samhället, i vilka kvinnans befogenheter alltid var relaterade till den man hon var närmast underordnad.⁹⁸

Strukturellt sett saknade alltså kvinnan möjligheter att vända sin underordning till dess motsats.⁹⁹ Samtidigt kunde kvinnor ändå utöva makt, personlig makt. Ja, i någon mån kunde både kvinnor och män kontrollera sina liv. Hur de enskilda människorna utformade sin tillvaro var självklart beroende av de strukturella maktrelationerna, men personliga bevekelsegrunder och upplevelser påverkade givetvis också hur livet i de enskilda fallen kom att utvecklas. Detta kunde inte de strukturella maktrelationerna förhindra. Den lag, som formellt sett reglerade samhällslivet, utgjorde det sammanhang de enskilda

möjligheterna rymdes i, men den lämnade även utrymme för enskilda vägval.¹⁰⁰ Lagen föreskrev exempelvis inte något straff för den kvinna som vägrade att gifta sig, och därmed frångick sin maktförmedlande 'funktion'. Den reglerade heller inte hur arbetet i de enskilda hushållen skulle utföras. Lagen gav därmed möjlighet för kvinnor att utöva personlig makt i många frågor.¹⁰¹ Däremot gavs hon ingen möjlighet att auktorisera maktresursernas maktskapande egenskaper. Det är givet att kvinnans personliga maktutövning märktes allra mest då mannen var frånvarande, men det faktum att det då framgick hur kvinnor kunde driva jordbruk, sköta räkenskaper och representera hushåll talar sitt tydliga språk om de personliga maktförhållanden de varit delaktiga i under den tid som föregått männens frånfälle.

Kvinnors och mäns skilda samhällspositioner – maktförmedlande respektive maktskapande – understryker även att underordningen inte var ett konspiratoriskt verk av männen. Lika lite som kvinnor representerade män sig själva som individer.¹⁰² De var båda 'beroende' av varandra och båda utgjorde de redskap de olika släktlinjerna behövde för att kunna föras vidare till kommande generationer. Det finns därför skäl att framhålla det som Yvonne Hirdman så träffande formulerar, nämligen att kvinnor var "lika integrerade i detta system som män, trots att de har lägre status".¹⁰³ Denna integration var en logisk följd av det maktideologiska gradskillnadstänkande jag tidigare argumenterat för.¹⁰⁴ Lagens bestämmelser om arv och giftermål var självklart också uttryck för detta tänkande. Gradskillnadstänkandets innebörd – den vertikala maktaxeln – framgår konkret av att både kvinnan och mannen var *maktförmedlande*, men att det enbart var mannen som kunde vara på maktaxelns topp, den *maktskapande*. Det visas av de bägge könens skilda funktioner så länge äktenskapet varade, men även av att kvinnan, inte ens om hon var änka, kunde kontrollera maktförmedlingen fullt ut. Hon hade aldrig befogenheten att sanktionera den kommande generationens giftermål.

I äktenskapen auktoriserades de samhälleliga maktförhållandena, och det var i äktenskapen som de samhälleliga maktförhållandena – männens klasser – kom att *återskapas*. Även den hushållsorganisation vi vet att den samhälleliga produktionen vilade på förutsatte äktenskap. Därmed kunde inte heller maktförhållandena där vara könsneutrala. Hushållsproduktionen var ju tvärtom uppbyggd på just de maktskapande relationer mellan män som bland annat äktenskapslagstiftningen legaliserade. Därför var det heller ingen slump att hushållen i allmänhet – både bland bönder och adel – förestods av män.¹⁰⁵ Men just gradskillnadstänkandet nödvändiggjorde – och möjliggjorde – att kvinnor kunde ersätta sina frånvarande män.

Slutligen, för att kvinnans sociala underordning ska uppfattas som strukturellt meningsskapande krävs alltså att de vetenskapliga frågorna är ute efter att analysera – inte värdera – de samhälleliga maktförhållandena. I det avseendet anser jag att frågan om hur männens maktskapande relationer med varandra ständigt kunde återskapas har fört oss ett stycke vidare. Kan detta sedan leda till att diskussionen fortsätter, har ännu en ambition infriats.

Noter

1. Artikeln utgör en del av den teoretiska diskussion jag vill föra i anslutning till mitt pågående forskningsprojekt *Kvinnor, arv och jord i Dalarna 1544–1750*, vilket finansieras av Riksbankens Jubileumsfond. En tidigare version av artikeln har diskuterats vid ett seminarietillfälle gemensamt för det av Yvonne Hirdman ledda Genusseminariet och seminariet Samhälle och Kultur, vilket leds av Göran Dahlbäck, Olle Ferm och Maria Sjöberg. Utöver de tre föregående vill jag rikta ett varmt tack till följande personer som läst och kommenterat: Anders Berge, Christine Bladh, Joakim Caesar, Christina Ericsson, Christina Florin, Anna Hilborn, Sofia Irinarchos, Lars Nilsson och Christer Winberg. Ett särskilt tack till Sofia som varit diskussionskamrat från tanke till text.
2. S Hellsten, *Kyrklig och radikal äktenskapsuppfattning i striden kring C.J.L. Almqvists 'Det går an'*, Uppsala 1951, s 85.
3. Ogift kvinna kunde bli myndig efter anmälan hos domstol 1858, 1863 blev hon automatiskt myndig vid 25 års ålder, och 1888 sänktes åldern till 21 års ålder. Den gifta kvinnan erhöll myndighet först år 1920. Giftomannainstitutet avskaffades år 1872 för ofrälse kvinna och 1882 för frälse kvinna.
4. S Hellsten, *Kyrklig och radikal äktenskapsuppfattning*, 1951, s 85.
5. Detta gällde inte bara i Sverige, utan var en generell företeelse i det feodala samhället. Tex G Duby, *Makten och kärleken: om äktenskapet i feodaltidens Frankrike*, Stocholm 1985, s 20, 240.
6. N Fraser & L Gordon, "Dependency Demystified: Inscriptions of Power in a Keyword of the Welfare State", i *Social Politics. International Studies in Gender, State & Society*, 1994:1, s 7.
7. N Fraser & L Gordon, "Dependency Demystified", 1994, s 8.
8. Tex A Florén, *Genus och producentroll. Kvinnoarbete inom svensk bergshantering, exemplet Jäders bruk 1640–1840*, Opuscula Historica Upsaliensia 7, Uppsala 1991, D Lindström, "Skrå, ära och hantverkarkultur i Sverige ca 1350–1900. Kring arbetarkultur före industrialismen", i *Historisk tidskrift* 1993:1, s 12–13.
9. Tex M T Sjöberg, "Mellan far och make. Ågandet, arvet och kvinnorna", i *Bryta, bygga, bo. Svensk historia underifrån*, Stockholm 1994, G Broberg, U Wikander, K Åmark (red), Stockholm 1994.
10. M T Sjöberg, "Kvinnorna på Njurundatinget på 1600-talet", i *Historisk tidskrift* 1992:2, A Pyllkänen, "Kvinnan, hushållet och rätten – Regionala variationer i stormaktstidens Finland", i *Historisk tidskrift* 1994:3.
11. G Andersson & M Ågren, "Kvinnor och egendom under tidigmodern tid – forskningsläge och forskningsstrategier", i *Scandia* 1996:1, s 48.
12. B-M Thurén, "Om styrka, räckvidd och hierarki, samt andra genusteoretiska begrepp.", i *Kvinnovetenskaplig tidskrift* 1996:3–4, s 77.
13. E Österberg, "Den förmoderna kvinnan — variationer och tvetydigheter", i *Jämmerdal och fröjdesal. Kvinnor i stormaktstidens Sverige*, E Österberg (red), Stockholm 1997, s 22.
14. Det märktes bland annat av att kvinnor saknades i den offentliga maktutövningen. Kvinnor deltog inte i riksdagar och de var heller inte nämndemän och domare.
15. Y Hirdman, "Skevläsning – till debatten om genusystem", i *Kvinnovetenskaplig tidskrift* 1993:2, s 61: "Jag anser att den empiri som finns ger oss tillräckligt med underlag för att kunna hävda att kvinnors underordning är ett socialt, historiskt fenomen."
16. M Sjöberg, "Hade jorden ett kön? Något om genuskonstruktion i det tidigmoderna Sverige", i *Historisk tidskrift* 1996:3, s 390.
17. M Sjöberg, "Hade jorden ett kön?", 1996, s 374, och uppgifterna hämtas från J Samuelsson, *Aristokrat eller förädlad bonde? Det svenska frälsets ekonomi, politik och sociala förbindelser under tiden 1523–1611*, Lund 1993, s 98, som har beräknat att av

det jordägande frälset år 1562 innehade männen den mesta frälsejorden. Adelsänkor innehade endast 18,4%.

18. M Sjöberg, "Hade jorden ett kön?", 1996, s 373 not 38.
19. Ett viktigt skäl är jordens roll i samhällsproduktionen. De flesta människor bodde på landsbygden och levde av jordbruk med dess binäringar. De städer som fanns vid 1500-talets mitt, ett fyrtiotal, var små och människorna där var i likhet med landsbygdsbefolkningen hänvisade till jordbruk för sin försörjning. Städerna på 1500-talet liknade ju ofta inte annat än lite större jordbruksbyar, en karaktär som de behöll långt in på nästa sekel och i många fall även längre än så. T ex Å Sandström, *Plöjande borgare och handlande bönder. Mötet mellan den europeiska urbana ekonomin och vasatidens Sverige. Mötet mellan den europeiska urbana ekonomin och vasatidens Sverige*, Stockholm 1996, s 44–48. G Andersson & M Ågren, "Kvinnor och egendom", 1996, s 39, pläderar för värdet av att också studera hur den lösa egendomen fördelades på kvinnor respektive män. Enligt Andersson och Ågren kan man därmed tvingas korrigera bilden av kvinnans ställning i det tidigmoderna Sverige. Det är möjligt och väl värt att gå vidare med. Men eftersom jag här är intresserad av de strukturella maktförhållandena, vilka under den aktuella epoken främst baserades på fast egendom, begränsar jag mig här till att behandla enbart den fasta egendomen.
20. M Sjöberg, "Hade jorden ett kön?", 1996, s 375–376. Min uppfattning bygger på en utveckling av det tänkande som Thomas Laqueur menar präglade den medicinska diskursen, en-könsmodellen. T Laqueur, *Om könsens uppkomst. Hur kroppen blev kvinnlig och manlig*, Stockholm 1994.
21. Jfr K Åmark, *Maktkamp i byggbransch. Avtalsrörelser och konflikter i byggbranschen 1914–1920*, Lund 1989, s 38.
22. J Benneth, "Public Power and Authority in the Medieval English Countryside", i *Women and Power in the Middle Ages*, University of Georgia Press, 1988, M Erler, M Kowaleski (eds), s 29, G Jacobsen, *Kvinder, køn og købstadslovgivning 1400–1600. Lovfaste Maend og aerlige Kvinder*, Köpenhamn 1995, s 19.
23. K Strömberg-Back, *Lagen, Rätten, Läran. Politisk och kyrklig idédebatt i Sverige under Johan III:s tid*, Lund 1963, s 17–33, R Sandberg, *I slottets skugga. Stockholm och kronan 1599–1620*, Stockholm 1991, s 31–41.
24. Jfr S D Amussen, *An Ordered Society. Gender and Class in Early Modern England*, Oxford 1988, s 4. Jfr även S H Rigby, *English Society in the Later Middle Ages. Class, Status and Gender*, London, 1995, s 49–57. För ett klassperspektiv på det medeltida Sverige, se t ex T Lindkvist, *Plundring, skatter och den feodala statens framväxt. Organisatoriska tendenser i Sverige under övergången från vikingatid till tidig medeltid*, Opuscula Historica Upsaliensa 1, Uppsala 1988, s 8, som ser statsmaktens framväxt under tidig medeltid som en förutsättning för att klassbaserade tillägnelse-reformer skulle kunna upprätthållas. Den ojämlika fördelningen av de ekonomiska resurserna mellan de olika klasserna motiverades även ideologiskt. T ex T Lindkvist, "Världen rättvänd och felvänd. Uppror och protest av medeltida bönder", i *Tänka, tycka, tro. Svensk historia underifrån*, Stockholm 1993, G Broberg, U Wikander, K Åmark (red), s 15–19.
25. L Herlitz, *Jordegendom och ränta. Omfördelningen av jordbrukets merprodukt i Skaraborgs län under frihetstiden*, Göteborg 1974, s 157–159.
26. G A Cohen, *Karl Marx' historieteori. Ett försvar*, Lund 1986 s 89. Oavsett om människor var medvetna om sin klasstillhörighet, eller kände sig som en klass, kan därmed klassrelationer analyseras. I sin polemik mot E P Thompson betonar Cohen att det strukturella klassbegreppet inte utesluter den kultur och den politik som växer fram ur produktionsförhållandena, men klass definieras enbart i termer av produktionsförhållanden. G A Cohen, *Karl Marx' historieteori*, 1986, s 90. Jfr E P Thompson, *Making of the English Working Class*, Penguin Books (1963) 1980, s 10: "Class is defined by men as they live their own history, and, in the end, this is its only definition."

27. L Herlitz, *Jordegendom och ränta*, 1974, s 154.
28. G A Cohen, *Karl Marx' historieteori*, 1986, s 93: "Ett samhälles ekonomiska struktur utgörs av hela uppsättningen av produktionsförhållanden som ingår i den."
29. L Herlitz, *Jordegendom och ränta*, 1974, s 156, 160–161.
30. M Sjöberg, "Hade jorden ett kön?", 1996, s 389.
31. O Ferm, "Frälsejordens fördelning och omfattning i mitten på 1500-talet", i *Historisk tidskrift* 1987:2, s 208, och detta konstaterande bygger bl a på U Söderberg, *Gustav I:s arv och eget i Uppland*, Uppsala 1977.
32. G B Larsson, *Stadgelagstiftning i senmedeltidens Sverige*. Rättshistoriskt Bibliotek band 51, Stockholm 1994, s 185ff.
33. Jfr G Andersson & M Ågren, "Kvinnor och egendom", 1996, s 31, som hävdar att proportionen mellan köpt jord, så kallad avlinge, och den ärvda jorden är viktig att beakta i analyser av de tidigmoderna jordförhållandena, eftersom lagen inte reglerade hur just avlingejorden skulle avhändas. Det är naturligtvis ett riktigt påpekande som jag, med stöd av den tidigare forskningens slutsats om att det på 1500-talet inte fanns någon särskilt omfattande jordmarknad, ändå lämnar åt sidan i den här artikeln för att i stället återkomma till frågan i slutredovisningen av mitt nu pågående forskningsprojekt *Kvinnor, arv och jord i Dalarna 1544–1750*.
34. G Andersson & M Ågren, "Kvinnor och egendom", 1996, s 30, Gudrun Andersson och Maria Ågren menar till och med att man inte kan dra någon slutsats alls om de bägge könen ställning i samhället utifrån enbart arvsreglerna. Först måste man nämligen klargöra huruvida bestämmelserna var bindande. Självklart kan man dra slutsatser, om än inte några om hur lagarna efterlevdes. Lagarna angav de bägge könen olika rättigheter och skyldigheter, och skillnaden dem emellan säger naturligtvis något om hur man såg på kvinnor och män i det samhälle lagarna utformades och användes i. Lagen återspeglade visserligen inte verkligheten, men var samtidigt ändå en del av verkligheten. I vissa fall medförde en förändrad uppfattning att också lagen förändrades och därmed anpassades till den. Detta finns det många exempel på, bl a den lagstiftning som reglerade vilka straffen skulle vara för utomäktenskaplig sexualitet. M T Sjöberg, *Skiljas: trolovning, äktenskap och skilsmässa i Norrland på 1800-talet*, Stockholm 1988, s 38–67, J Sundin, *För Gud, Staten och Folket. Brott och rättskipning i Sverige 1600–1850*, Lund 1992, s 324–328, R Thunander, *Förbjuden kärlek. Sexualbrott, kärleksmagi och kärleksbrev i 1600-talets Sverige*, Stockholm 1992, s 26–41. Även om synen på kvinnan skiftade något över tid var denna variation aldrig så genomgripande att den ledde till att lagen beträffande de bägge könen skilda egendomsförhållanden kom att förändras. Detta skedde inte förrän på 1800-talet. För den skiftande synen på kvinnan och då särskilt hennes sexualitet, A Jarrick, *Kärlekens makt och tårar. En evig historia?*, Stockholm 1997, s 47–104, 138–141, urskiljer fyra faser som delvis avlöste varandra och delvis förekom parallellt fram till 1800-talets slut.
35. En skillnad i de båda lagsamlingarna var att innehavarens syskon i Kristoffers Landslag var samarva med innehavarens föräldrar. I den tidigare landslagen hade innehavarens föräldrar arvsrätt före syskonen. Å Holmbäck & E Wessén, *Magnus Erikssons Landslag i nusvensk tolkning*, Rättshistoriskt Bibliotek band 6, Stockholm 1962, s 67.
36. *Konung Christoffers Landslag*, Lund 1869, C J Schlyter (utg), Ärvdabalken IV. I det fortsatta skrivs *Kristoffers Landslag*. Bröstarvingarna var alltså barn och barnbarn, medan bakarvingar var föräldrar och vidare bakåt i leden. Intressant nog används inte begreppet kusin i arvsbestämelse, vilket tyder på att denna term har ett senare upphovsdatum.
37. *Kristoffers Landslag*, Ärvdabalken II, III.
38. G Andersson & M Ågren, "Kvinnor och egendom", 1996, s 25, menar, och hänvisar då till Ulf Sporrongs och Elisabeth Wennerstens arbete, att det förekom att egendom efter dödsfall fördelades efter en 'likarättsprincip', vilken innebar att alla barn –

oavsett kön – fick del av både löst och fast. Men Andersson och Ågren bortser från att denna 'likarättsprincip' i grunden var ojämlig. Också Sporrong och Wennersten framhåller nämligen att även om kvinnorna i Ullvi ärvde jord, var deras arvedelar alltid endast hälften mot männens. Anderssons och Ågrens hänvisning till Sporrong och Wennersten är särskilt anmärkningsvärd med tanke på att Sporrong och Wennersten visar att den jord kvinnorna ärvde ofta var belägen långt från gården och därtill även var av sämre kvalitet än männens. Inte heller fördelningen av lös egendom följde genomgående någon 'likarättsprincip'. Männens erhöll nämligen ofta mer av det mest värdefulla lösöret, boskap och redskap, än kvinnorna. Se U Sporrong och E Wennersten, *Marken, gården, släkten och arvet. Om jordägandet och dess konsekvenser för människor; landskap och bebyggelse i Tibble och Ullvi byar; Leksands socken 1734–1820*, Stockholm 1995, s 240.

39. *Kristoffers Landslag*, Ärvdabalken I.

40. Med termen ursprung avses närmast föregående led. Ordet ursprung syftar alltså inte på någon absolut slutpunkt.

41. Denna rätt fanns inskriven redan i de medeltida landskapslagarna och den ojämliga storleksfördelningen mellan dotter och son – en bestämmelse som anses ha blivit införd av Birger Jarl – höll sedan de följande landslagarna fast vid ända till år 1845. Med undantag från bestämmelserna i Äldre Västgötalagen och Dalalagen – i vars arvsordningar son var placerad före dotter – medförde därför varje generationsskifte i såväl det medeltida som det tidigmoderna samhället att kvinnor formellt erhöi del av jorden, om än hälften jämfört med männen. C Winberg, *Grenverket. Studier rörande jord, släktskapssystem och ståndsprivilegier*, Rättshistoriskt Bibliotek band 38, Stockholm 1985, s 23, E Sjöholm, *Sveriges medeltidslagar. Europeisk rättstradition i politisk omvandling*, Lund 1988, s 127–128, anser det vara föga troligt att den kvinnliga arvsrätten infördes av Birger Jarl.

42. Liksom arvslagstiftningen var även de lagar som reglerade äktenskapet långlivade. De bestämmelser som reglerade maktförhållandena inom äktenskapet, de äktenskapliga barnens arvsrätt och makarnas arvsrätt efter varandra levde i vissa avseenden kvar ända in i vår tid. G Hafström, "Hatt och huva", i *Svensk Juridisk Tidskrift* 1958, s 273, G Qvist, "Ett perspektiv på den s. k. kvinnoemancipationen i Sverige", i *Historisk tidskrift* 1977:2.

43. *Kristoffers Landslag*, Giftermålsbalken I.

44. *Kristoffers Landslag*, Giftermålsbalken I. Efter fadern kom, räknat från den dotter som var aktuell för att giftas bort, först äldste brodern. Därefter kom halvbroder på fädernet, halvbroder på modernet, farfar, morfar, farbroder och slutligen moderns bror. Kunde inte någon av dessa släktingar bli giftoman tillföll denna syssla den man som var närmast släkt på fädernet eller modernet.

45. M T Sjöberg, "Mellan far och make", 1994, s 61, M Sjöberg, "Hade jorden ett kön?", 1996, s 383.

46. *Kristoffers Landslag*, Giftermålsbalken IX.

47. *Kristoffers Landslag*, Ärvdabalken XI. (Min kursivering.)

48. *Kristoffers Landslag*, Jordabalken V, XVI, Giftermålsbalken XIX. Mannen fick inte utan hustruns och hennes arvingars samtycke bjuda bort den egendom hon fört med sig in i boet. Mannen hade heller inte möjlighet att sälja sin hustrus arvejord utan att först bjuda ut den åt hennes släktingar. Om mannen avyttrade kvinnans arvejord var han tvungen att samtidigt sälja av sin egen. Andelarna av de respektive makarnas arvejord i den sammanlagda mängd som mannen hade för avsikt att yttra skulle vara en tredjedel av hennes jämte två delar av hans.

49. *Kristoffers Landslag*, Giftermålsbalken XV, XX.

50. *Kristoffers Landslag*, Giftermålsbalken II § 4.

51. Jfr G Duby, *Makten och kärleken*, 1985, s 20: "Genom att utpeka vilka som är fäderna lägger riterna ännu en släktskap till modernet, som är den enda påtagliga. Dessa riter skiljer en laglig förbindelse från en olaglig och ger barn i äktenskapet arvingars

status, det vill säga anfäder, namn och rättigheter.”, T Laqueur, *Om könens uppkomst*, 1994, s 76: ”Men att vara man och att vara far, att ha det som krävs för att framställa den kraftfullare säden, utgör förnuftets herravälde över sinnena, ordningens över oordningens, legitimitetens över illegitimitetens.”

52. *Kristoffers Landslag*, Ärvdabalken XVII.
53. *Kristoffers Landslag*, Giftermålsbalken XI.
54. *Kristoffers Landslag*, Ärvdabalken XVII–XVIII, XIX–XX. Däremot hade de så kallade frillobarnen, det vill säga barn som fötts före äktenskapets ingående, arvsrätt och den gällde oavsett om mannen gifte sig med kvinnan eller ej. Men frillobarnens arvsrätt var inte densamma som de legitima barnens eftersom lagen begränsade arvets storlek. Om frillobarnets föräldrar inte gifte sig med varandra ’förbättrades’ visserligen varken kvinnan eller barnet, men barnet var ändå inte helt utan rättigheter. Både kvinnan och mannen var nämligen skyldiga att försörja barnet, men bara till dess att det fyllt sju år.
55. Jfr M T Sjöberg, ”Mellan far och make”, 1994, s 61–62.
56. Jfr E Sjöholm, *Sveriges medeltidslagar*, 1988, s 128: ”Orsakerna till att dotter får ära halv lott jämte son är inte att söka i någon omtanke om jämlikheten mellan könen.”
57. *Kristoffers Landslag*, Jordabalken IX. Avlingejord var alltså sådan jord som förvärvats utanför arvsordningen.
58. *Kristoffers Landslag*, Giftermålsbalken XVI, XVII.
59. *Kristoffers Landslag*, Giftermålsbalken X §1, Edsöresbalken XXXI.
60. *Kristoffers Landslag*, Jordabalken XXIX.
61. *Kristoffers Landslag*, Jordabalken XXIX. Även när det gällde avlingejorden, alltså den jord som förvärvats, hölls de bägge makarnas tillgångar åtskilda från varandra. Den storlek på förvärvet som tillföll de respektive makarna motsvarade nämligen den mängd som de bägge makarna i lagstiftarnas föreställningsvärld kunde ha presterat för att genomföra förvärvet, alltså likalydande med den arvedel de ursprungligen fört med sig. I likhet med vad som gällde för arvejorden i äktenskapet var det mannens sak att förvalta avlingejorden.
62. *Kristoffers Landslag*, Jordabalken IX.
63. Jfr G B Larsson, *Stadgelagstiftning*, 1994, s 195.
64. *Kristoffers Landslag*, Jordabalken VI.
65. I exempelvis Vallaprocesen år 1711 sträckte sig släktskapen över åtta led. C Winberg, *Grenverket*, 1985, s 110–111.
66. *Kristoffers Landslag*, Jordabalken III.
67. T ex R M Keesing, *Cultural Anthropology. A Contemporary Perspective*, Harcourt Brace College (1975) 1981, s 217–218, K Hastrup & J Ovesen, *Frammande kulturer. Den moderna etnografins grunder*, Gidlunds 1982, (Köpenhamn 1980), s 178.
68. D Gaunt, *Familjeliv i Norden*, Gidlunds 1983, s 208–209, C Winberg, *Grenverket*, 1985, t ex s 22, 142. Av bland annat detta skäl kan båda författarna, utifrån skilda tillvägagångssätt och syften, tillbakavisa uppfattningen om att det medeltida samhället var ett ättesamhälle, vilket hade krävt att släktskapen varit organiserad patrilineärt. Även B o P Sawyer, *Medieval Scandinavia. From Conversion to Reformation circa 800–1500*, University of Minnesota Press 1993, s 168, bekräftar de båda föregående uppfattning.
69. C Winberg, *Grenverket*, 1985, t ex s 63.
70. D Gaunt, *Familjeliv*, 1983, s 214–217, C Winberg, *Grenverket*, 1985, s 40–41. Den antropologiska litteraturen kring giftermålsallianser är, alltsedan Claude Lévi-Strauss klassiska studie *The Elementary Structures of Kinship* från år 1949, mycket omfattande. Här hänvisas endast till den enkla översikt som finns i J Casey, *The History of the Family. New Perspectives on the Past*, Basil Blackwell 1989.
71. De åtgärder som vidtogs mot 1500-talets slut och 1600-talets mitt i syfte att hålla kvar morgongåvan i mannens släktlinje bör följaktligen inte heller tolkas som att linjetänkandet segrade på bekostnad av ett tänkande om släkt i kretsar. I stället vill jag även

- här se motstridigheterna som konflikter mellan olika släktlinjer. Jfr C Winberg, *Grenverket*, 1985, s 41–43.
72. Jfr G Rubin, "The Traffic in Women: Notes on the 'Political Economy' of Sex", i *Feminism and History*, J Scott (ed), Oxford University Press, 1996, s 121: "Kinship systems rests upon marriage. They therefore transform males and females into 'men' and 'women', each as incomplete half which can only find wholeness when united with the other." (Ursprungligen tryckt 1975.)
73. B Sawyer, *Kvinnor och familj i det forn- och medeltida Skandinavien*, Skara 1992, s 56, pekar på ett praktiskt skäl: "...på grund av högre livslängd kom många kvinnor att överleva sina män, på grund av den höga barnödligheten även sina barn. Därtill kommer att i samhällen som tillämpar monogami ca 20% av alla par endast får kvinnlig avkomma (och ytterligare 20% ingen avkomma alls)." Jfr C Winberg, *Grenverket*, 1985, s 145–147.
74. *Kristoffers Landslag*, Konungabalken XXII. Denna bestämmelse bör ha sin grund i rusttjänstskyldigheten, vilken följaktligen var förbehållen män – och då endast vissa män.
75. C Winberg, *Grenverket*, 1985, s 32–34, 40–41.
76. J Samuelsson, *Aristokrat eller förädlad bonde?*, 1993, s 169. Någon motsvarande bestämmelse för adelsmannens giftermål stadgades inte.
77. J Samuelsson, *Aristokrat eller förädlad bonde?*, 1993, s 129. Jfr O Ferm, "Frälsejordens fördelning", 1987, s 209.
78. C Winberg, *Grenverket*, 1985, s 40–41.
79. G Jacobsen, *Kvinder, køn og købstadslovgivning*, 1995, s 250–253.
80. A Göransson, "Kön, släkt och ägande. Borgerliga maktstrategier 1800–1850", i *Historisk tidskrift* 1990:4, s 526.
81. T ex J Scott, "Women in The Making of the English Working Class", i *Gender and the Politics of History*, New York 1988, visar, utifrån E P Thomasons arbete om den engelska arbetarklassen, att arbetarklassens formering var en formering av män. Ett annat exempel kan vara L Davidoff & C Hall, *Family Fortunes. Men and Women of the English Middle Class, 1780–1850*, London 1988, s 30, vilka bl a pekar på hur genus och klass opererar tillsammans, vilket bl a uttrycks i att medleklassen blir maskuliniserad. L Davidoff, *Historical Perspectives on Gender and Class*, Cambridge 1995, belyser flera aspekter på just detta tema. Likaså finns flera diskussioner på temat 'klass och genus' i *Feminism & History*, Oxford University Press 1996, J W Scott (ed), Ett svenskt exempel är C Florin & U Johansson, "*Där de härliga lagrarna gro...*" *Kultur, klass och kön i det svenska läroverket 1850–1914*, Stockholm 1993, framhåller bl a läroverkens fostran för att maktens kunskap också skulle förbli männens kunskap. M Sjöberg, "Hade jorden ett kön?", 1996, s 389–394.
82. S Walby, *Theorizing Patriarchy*, Basil Blackwell 1990, s 3–5. I synnerhet fokuseras kapitalismens framväxt och de klasskonflikter som var förbundna med den processen.
83. H Hartman, "Kapitalismen, patriarkatet och könssegregeringen i arbetet", i *Kvinnovetenskaplig tidskrift* 1981:1–2. Här hänvisas till den version av Hartmans artikel som ingår i *Genus i historisk forskning*, Lund 1993, C Ericsson (red), s 118 not 1.
84. Kritiken sammanfattas i C Carlsson, J Essevald, S Goodman och K Widerberg, "Om patriarkatet: en kritisk granskning", i *Kvinnovetenskaplig tidskrift* 1983:1. Se även S Walby, *Theorizing Patriarchy*, 1990, s 6–7. Sylvia Walby definierar själv patriarkat som: "as a system of social structures and practices in which men dominate, oppress and exploit women.", S Walby, *Theorizing Patriarchy*, 1990, s 20.
85. Därmed inte sagt att inte andra nivåer kan vara fruktbara.
86. Jfr G Duby, *Makten och kärleken*, 1985, s 20: "Åktenskapets riter har stiftats för att fördela kvinnorna bland männen, för att tygla rivaliteten bland männen..."
87. Genusaspekten behandlar inte G A Cohen, *Karl Marx historieteori*, 1986.
88. C Winberg, *Grenverket*, 1985, s 44, 50,

89. Det skulle föra för långt att här diskutera släktbegreppet närmare, särskilt som det finns ett mycket omfattande forskningsfält att ta hänsyn till. Se t ex R Fox, *The Challenge of Anthropology. Old Encounters and New Excursions*, Transaction Publishers 1994, s 195. Den diskussionen vill jag hellre föra i samband med slutredovisningen av mitt nu pågående forskningsprojekt *Kvinnor, arv och jord i Dalarna 1544–1750*. Då blir det även tillfälle till att knyta an till de svenska historiker som tidigare studerat arv och giftermål och diskuterat detta i termer av släktskap. T ex H Gunneng, "Kvinnlig arvsrätt under svensk medeltid. En forskningsrapport", i *Manliga strukturer och kvinnliga strategier. En bok till Gunhild Kyle*, Göteborg 1987, s 86, B Sawyer, "Familjen, förmögenheten och fromheten. Kvinnornas roll i dragkampen om egendom under äldre medeltid", i *Manliga strukturer och kvinnliga strukturer. En bok till Gunhild Kyle*, Göteborg 1987, s 67.
90. M Weber, *Ekonomi och samhälle. Förståendesociologins grunder. 1. Sociologiska begrepp och definitioner. Ekonomi, samhällsordning och grupper*, Lund 1983, s 212–213, C Winberg, *Grenverket*, 1985, s 40, menar exempelvis att den medeltida aristokratin, på grund av de kyrkliga giftermålsbestämmelserna, tvingades utnyttja 'öppna' giftermålsallianser för att hålla egendomen kvar inom klassen: "Det var gruppen, klassen, inte släkten som var den ram inom vilken egendomen stannade."
91. Jfr K Polanyi, *Den stora omdaning. Marknadsekonomins uppgång och fall*, Lund 1989 (1944), s 57, som använder termen 'embedded' för att framhålla att i det äldre samhället var de ekonomiska relationerna inbäddade i de sociala.
92. G Duby, *Makten och kärleken*, 1985, s 20.
93. C Winberg, *Grenverket*, 1985, s 40, 48, 149–150, tänker sig visserligen att släktskapsuppfattningen utvecklats från att ha varit bilateralt organiserat på medeltiden, för att därefter, under 1500- och 1600-talen, övergå till ett mer linjärt, ja, till och med ett samhälle med patrilinejära tendenser. Med bordsrättsförordningen år 1720, som i sidled begränsade de släktkategorier som kunde hävda bordsrätt, förändrades läget igen, enligt Winberg, och då till förmån för ett tänkande om släkt i kretsar.
94. G Hafström, "Hatt och huva", 1958, s 273.
95. *Lagberedningens förslag till revision av giftermålsbalken och vissa delar av ärvdabalken IV. Förslag till giftermålsbalk m. m.*, Stockholm 1918, s 220–221.
96. T ex G Andersson-Lennström, "Makt och myndighet. Kring 1686 års lagkommission och kvinnans vardagsmakt", i *Sprickor i muren. Funktion och dysfunktion i det stormaktstida rättssystemet*, Opuscula Historica Upsalensia 14, Uppsala 1994, M T Sjöberg, *Rätten och kvinnorna. Från släkthem till statsmakt i Sverige på 1500- och 1600-talen*, Stockholm 1996.
97. T ex C Bladh, *Mänglerskor. Att sälja från korg och bod i Stockholm 1819–1846*, Stockholm 1992, s 11–25, ger en historisk översikt av kvinnors möjlighet till avlönat arbete i städerna.
98. M Sjöberg, "Hade jorden ett kön?", 1996, s 383.
99. R W Conell, *Masculinities*, Polity Press (1995) 1996, s 74: "This general structure exists despite many local reversals."
100. Jfr B-M Thurén, "Om styrka", 1996, s 83: "Alla handlingar utförs i ett sammanhang, med tankar som går att tänka just där, utifrån erfarenheter och syften som bildats i ett sammanhang. Därför måste sammanhangen benas upp och avbildas för att händelserna och handlingarna ska bli förstaeliga."
101. Troligen fanns därför många kvinnor som inte kände sig underordnade.
102. N Fraser & L Gordon, "Dependency Demystified", 1994, s 7.
103. Y Hirdman, "Genussystemet – reflexioner kring kvinnans sociala underordning", i *Genus i historisk forskning*, Lund 1993, C Ericsson (red), s 152. (Ursprungligen tryckt i *Kvinnovetenskaplig tidskrift* 1988:3.)
104. M Sjöberg, "Hade jorden ett kön?", 1996, s 384.
105. Jfr G Andersson & M Ågren, "Kvinnor och egendom", 1996, s 39: "...det var den person som för tillfället råkade föra hushållets talan utåt som kom i åtnjutande av

den makt ägandet gav.” Bortsett från att hushållsföreståndarskapet generellt var en manlig angelägenhet, och alltså inte något som var slumpmässigt bestämt, hade de änkor som ersatte sina frånvarande män ändå inte likvärdiga maktbefogenheter. Änkornas ökade befogenheter bör snarast uppfattas som en ‘nödlösning’, i väntan på den man som kunde ta över förvaltningen igen. M Sjöberg, ”Hade jorden ett kön?”, 1996, s 393.